

© Klaas Spronk

Wat verwachtte de profeet Jesaja?

Jesaja zal niet voorzien hebben dat zijn woorden over machtige naties die zullen optrekken naar Jeruzalem om zich te laten onderwijzen in de Thora (2:2-5) en zijn woorden over een wereldwijde vrede voor mens en dier (11:1-10) meer dan 2500 jaar later in hem onbekende streken zouden worden gelezen ter voorbereiding op het feest van de geboorte van de messias. Zou hij er blij mee zijn geweest? Niet zonder meer, denk ik en ik zal dit hieronder verder uiteenzetten.

Jesaja?

Zoals bij de meeste profeten in het Oude Testament het geval is, weten we meer over de woorden dan over de persoon die ze in naam van God sprak. De naam Jesaja staat voor een indrukwekkende traditie die begint in de achtste eeuw voor Christus, ten tijde van Judeese koningen als Achaz, en doorloopt tot de periode van de terugkeer van de ballingen uit Babel, drie eeuwen later. Tegen de achtergrond van de in die tijd voortdurend verschuivende machtsverhoudingen met alle daaraan verbonden angst en onzekerheid wordt het volk, de koning voorop, tot de orde geroepen. Dat is de orde zoals die beleden, bezongen en via offerplechtigheden in stand gehouden wordt in de tempel in Jeruzalem. Jesaja, wiens naam aan deze profetische traditie is verbonden, was daar kind aan huis. Tot zijn door God ingegeven boosheid moest hij vaststellen dat het heiligdom tot een heilig huisje geworden was. Er ging, met andere woorden, geen inspiratie meer van uit en was slechts een doel in zichzelf geworden en een symbool van het oude vertrouwde. Daarom zegt Jesaja Jeruzalem en dan met name zijn leidslieden de wacht aan. We lezen erover in hoofdstuk 1.

Rund en ezel – voederbak en vuur

In niet mis te verstane woorden zegt de profeet dat er van en voor dit Jeruzalem ondanks zijn fraaie tempel geen heil te verwachten is. God is er in ieder geval niet meer te vinden. Ze dachten misschien dat Hij onlosmakelijk met de tempel en de eredienst verbonden was, maar Hij is weg. Ze hebben het niet eens door dat ze Hem verjaagd hebben met hun schijnheiligheid. Wat dat betreft kunnen ze een voorbeeld nemen aan de rund en de ezel. Die hebben tenminste nog besef van wie hun voederbak vult, terwijl de priesters niet beseffen dat hun volle cultische kalender alleen maar leegheid verhult. Daarom vormen – zo beseften kerststalbouwers later terecht – de rund en de ezel en hun voederbak een beter decor voor de geboorte van de messias dan de tempel. Bij Jesaja is die gedachte nog ver te zoeken. Hij komt woorden tekort om zijn afkeuring van de kortzichtige zelfgenoegzaam van de mensen in Jeruzalem duidelijk te maken. Hij scheldt hen zelfs uit voor ‘leiders van Sodom’, voor ‘Sodemiers’ dus. Hij kondigt een streng oordeel aan. Er moet schoon schip gemaakt worden en dat zal niet zomaar gaan. Dat zal gebeuren met onuitblusbaar vuur. Je kan je afvragen wat de profeet zou vinden van de kerststallen die nu weer in groten getale worden uitgesteld. Je houdt je hart vast. In ieder geval komt de vraag op of de messias er zo meteen wel als vanzelfsprekend te vinden zal zijn.

De volken vinden vrede in Sion

Opnieuw spreekt de profeet ons echter onverwacht tegen. Dat is doorgaans ook een kenmerk van ware profetie. Wanneer we doorlezen na hoofdstuk 1 blijkt de profeet nog een keer in te zetten: ‘Dit zijn de woorden van Jesaja ...’ Hij heeft nog meer gezien. In een visioen heeft hij over zijn eigen tijd heen mogen kijken. In het opschrift in 1:1 was sprake van ‘de dagen van Uzzia, Jotam, Achaz en Jechkia’; nu gaat de profeet wat zeggen over wat er zal gebeuren ‘in het laatste der dagen’. Daarmee wordt een kader geschapen welke het alledaagse, door de profeet zo heftig bekritiseerde leven in een ander licht zet.

De profeet ziet iets ongelooflijk moois. Alle volken komen naar Jeruzalem. Niet, zoals zo vaak gebeurd was, om het te belegeren en de tempelschatten te roven, maar om er inzicht te krijgen in de nog veel grotere schat van Gods onderwijzing. Zij zullen begrijpen – wat sommige bijbellezers ook nu nog niet door hebben – dat dit hen afbrengt van de weg van geweld en leidt op de weg van wereldwijde vrede. Wapens zullen overbodig zijn en veranderd worden in landbouwwerktuig.

Samen met het zeer kritische hoofdstuk 1 vormt dit heilzame visioen de inleiding op 66 hoofdstukken vol profetische woorden bij wisselende tijden en lotgevallen. Het is goed om ze samen te nemen en te houden. Dat houdt de spanning er op een goede manier in en bewaart zowel voor ongefundeerde zelfgenoegzaamheid als voor bodemloze wanhoop.

De profeet zou er niet gerust op zijn als hij zou merken dat we zijn woorden vastgelegd hebben in een leesrooster, om ons op gezette tijden te laven aan zijn welomschreven vergezicht als een voorsmaak op het zoete Kerstfeest. Het gaat hier tenslotte over het einde der tijden en niet over tijdloze, weinig spannende gevoelens van vrede en geborgenheid.

God met ons?

In zijn tijd was de profeet voortdurend bezig om het visioen over het vrederijk dat gebaseerd is op Gods onderricht door te laten werken in de werkelijkheid van alledag. Hij probeert de spanning zoals die is geformuleerd in de beginhoofdstukken vruchtbaar te maken in het politieke spel van zijn dagen. In hoofdstuk 7 lezen we hoe hij koning Achaz confronteert met het feit dat hij zijn geloof niet durft door te laten werken in de beslissingen die hij moet nemen. Dat doet de profeet door alvast een naam te verzinnen voor de toekomstige zoon van de koning. Hij zal worden vernoemd naar de belijdenis die dagelijks klonk in de psalmen die men zong in de tempel in Jeruzalem: God is met ons – Immanuël. Jesaja daagt de koning uit om die woorden ook om te zetten in politieke daden en om zich niet in zijn angst voor de ene grootmacht, Assyrië, te storten in de armen van de ander, Egypte.

De profeet zou blij verrast zijn als hij zou vernemen dat zijn woorden door Matteüs werden uitgelegd zijn als een verwijzing naar de komst van Jezus als de messias, geboren uit de maagd Maria. En hij zou enthousiast hebben gereageerd op de manier waarop Lucas de geboorte van deze Jezus beschrijft als een tegenwicht tegen de machtigen uit die tijd, Augustus voorop. Matteüs en Lucas hebben begrepen waar het om gaat. Wie iets van God heeft gezien ziet deze wereld anders en wordt daar zelf ook anders van.

Vrede?

Jesaja weet van geen ophouden of liever: hij moet steeds opnieuw aan de slag of anders zijn opvolgers wel. In hoofdstuk 11 klinken er hoopvolle woorden over de messias die Gods recht op aarde zal brengen. Wat recht is zal niet meer worden uitgemaakt door de machthebber. Het is niet meer het recht van de sterkste, maar het recht zal zelf het sterkste zijn. De zwakke hoeft niet meer bang te zijn vanwege zijn of haar zwakte. Dat zal zelfs gelden onder de dieren. Het lam hoeft niet meer te vrezen voor de wolf.

Je zou haast vergeten in wat voor wereld we leven. Dat is echter niet de bedoeling van de profeet. Het gaat juist om de koppeling. Daarbij helpt in dit geval de Nieuwe Bijbelvertaling. Daarin begin hoofdstuk 11 met het voegwoord 'maar'. Zo wordt de verbinding met het voorafgaande gelegd. Het contrast is groot. In hoofdstuk 10 is namelijk sprake van de nietsontziende legers van de Assyriërs. Heel de wereld was bang voor hen. In 10:5 noemt de profeet hen de gesel van Gods toorn. Daarin gloort ook iets van hoop. Blijkbaar heeft God hen in zijn hand en komt er misschien ook een einde aan de onderdrukking en de dreiging daarvan. De Assyriërs moeten in ieder geval niet denken dat hun macht grenzeloos is. Als de profeet in onze tijd geleefd zou hebben, dan zou hij de machthebbers ook wel weten te vinden en te raken. De predikers van vrede zou hij wel met enig argwaan bezien: als hun boodschap maar niet goedkoop en wereldvreemd is!